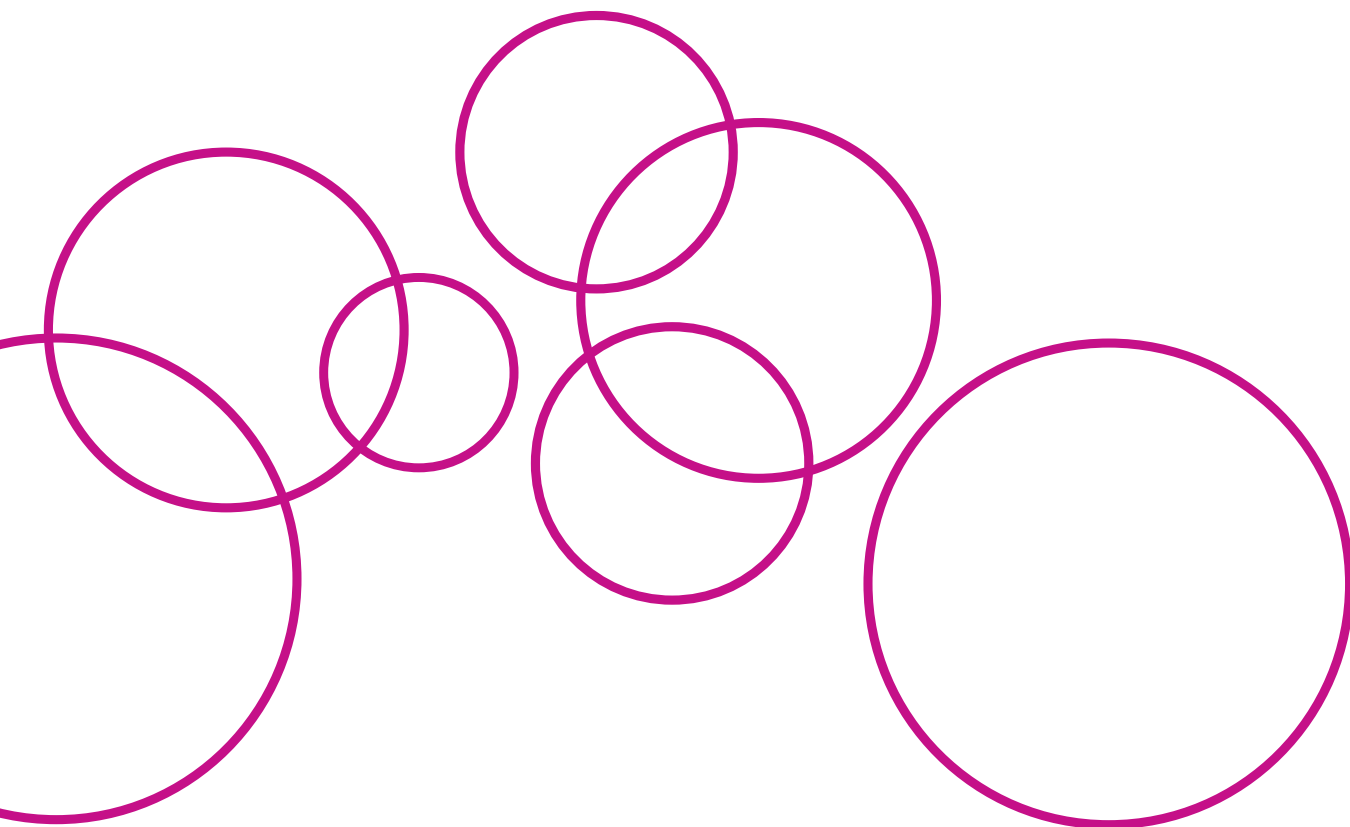

SKL:s statistikuppdrag till Hjälpmedelsinstitutet

Slutrapport

Hjälpmedelsinstitutet

© Hjälpmedelsinstitutet (HI), 2010
Ansvarig handläggare: Linda Gustafsson
Ansvarig chef: Susann Forsberg
URN:NBN:se:hi-2011-11350-pdf (pdf)
Artikelnummer: 11350-pdf

Publikationen är endast utgiven i elektronisk form och kan hämtas som ett pdf-dokument på Hjälpmedelsinstitutets webbplats, www.hi.se. Den kan också beställas i alternativa format från HI.

SKL:s statistikuppdrag till Hjälpmedelsinstitutet

Slutrapport

Statistik om hjälpmedel, 2008 – 2010

Linda Gustafsson

Innehåll

Förord	3
Inledning	4
Uppdraget	4
Hjälpmedelsverksamheten.....	5
Slutrapportens disposition	5
Befintlig statistik vid uppdragets början	6
Hjälpmedelsstatistik vid HI, statliga myndigheter och brukarorganisationer, 2008.....	6
Jämförelse mellan tillgång och behov av hjälpmedelsstatistik.....	7
Sammanfattning av uppdragets utgångsläge	8
Samverkan med statistikproducenter	9
Levnadsförhållanden bland vuxna med funktionsnedsättningar, Socialstyrelsen.....	9
Modell för att mäta levnadsförhållanden bland personer med funktionsnedsättningar, Socialstyrelsen	11
Äldreguiden – öppna jämförelser av vård och omsorg om äldre, Socialstyrelsen.....	12
Samordnad kommunstatistik för styrning och uppföljning, SOU 2009:25.....	12
Översyn av Räkenskapssammandragen, SCB.....	13
Strategi för utveckling av öppna jämförelser, Socialdepartementet.....	14
Hjälpmedel i Socialdepartementets simuleringsmodell	15
Den nationella folkhälsoenkäten, Folkhälsoinstitutet	15
Egna undersökningar.....	17
Enkätundersökning om landstingens och kommunernas inköpskostnader och förskrivningar av hjälpmedel för förflyttning och kognition	17
Ortopedteknisk verksamhet – kostnader och levererade hjälpmedel	20
Hörsel – kostnader, åtgärder och förskrivningar	21
Syn - besök och förskrivningar.....	22
Kognition – förskrivningar av hjälpmedel, 2009	22
Regelverk och policy	23
Hjälpmedelsförsäljning inom privat marknad.....	23
SKL:s harmoniseringsarbete – avgifter för hörapparater	25
Utveckling av statistik om hjälpmedel i andra verksamheter och branschorganisationer	26
Sammanfattning	30

Förord

I denna rapport redovisas resultat av ett uppdrag som Hjälpmedelsinstitutet (HI) genomfört åt Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) om att se över och förbättra statistiken om hjälpmedel. SKL har anslagit särskilda medel till HI under åren 2008-2010 för att öka HI:s möjligheter att ta fram statistik inom området. Uppdraget har avslutats våren 2011.

Statistiken över hjälpmedel och hjälpmedelsverksamhet är splittrad och spridd på många olika aktörer och inte tillräcklig för att ge en fullständig bild av hjälpmedelsområdet.

Inom ramen för uppdraget har HI

- sammanställt befintlig statistik som statliga myndigheter, brukarorganisationer och HI tar fram på nationell nivå
- samverkat med andra statistikproducenter för att få med frågor om hjälpmedel i statistiska undersökningar som omfattar människor med funktionsnedsättningar eller har anknytning till hjälpmedel och hjälpmedelsverksamhet på annat sätt
- genomfört egna undersökningar samt
- beskrivit utvecklingsarbete om hjälpmedel i andra verksamheter

Sammanfattningsvis kan sägas att det fortfarande saknas mycket statistik för att hjälpmedelsområdet ska kunna beskrivas på ett bra sätt. Resultatet visar på förutsättningar och nuvarande svårigheter med att få fram uppgifter för en nationell statistik. Uppdraget har också lett till en ökad förståelse inom de olika hjälpmedelsverksamheterna av det nationella behovet av statistik inte minst på grund av det ökade intresset och kraven på öppna jämförelser och underlag för kvalitetsutveckling.

I rapporten redovisas avslutningsvis vad HI som nationellt kunskapscentrum på hjälpmedelsområdet nu planerar för insatser och vad som skulle kunna utvecklas lite mera långsiktigt i samverkan med andra aktörer.

Susann Forsberg
Avdelningschef

Inledning

Uppdraget

I slutet av 2007 fick HI ett uppdrag av SKL att se över och förbättra statistiken om hjälpmedel och hjälpmedelsverksamhet. SKL anslog 1 miljon kronor per år under åren 2008 – 2010 till HI för att öka HI:s möjligheter att ta fram statistik inom området.

Statistiken över hjälpmedel och hjälpmedelsverksamheten beskrevs som splittrad på många händer och inte tillräcklig för att ge en fullständig bild av hjälpmedelsområdet. För att tillgodose användarbehovet angavs i uppdraget att såväl ny statistik som en sammanställning av befintlig statistik behövdes. Följande hjälpmedelsstatistik angavs i uppdraget vara särskilt viktig och finnas behov av:

- Kostnadsutvecklingen inom området
- Förändringar i regelverk respektive avgiftsuttag i landsting och kommuner
- Antalet personer som förskrivs hjälpmedel
- Utveckling av väntetider för hjälpmedel
- Hjälpmedelsanvändningen för personer med SoL- respektive LSS- insatser samt kommunal hemsjukvård
- Statistik över hjälpmedel i skolan respektive arbetslivet
- Underlag för öppna jämförelser mellan kommuner respektive landsting
- Underlag för bedömning av samhälls-/hälsoekonomiska effekter av hjälpmedel
- Underlag för att kunna förutse utvecklingen inom hjälpmedelsområdet

En särskild inriktning skulle ske på barn och äldre och resultaten skulle så långt som möjligt redovisas på kommun/landsting, ålder och kön.

Hjälpmedelsverksamheten

Antalet olika hjälpmedelsprodukter är stort. I databasen HINFO finns över 200 000 hjälpmedelsartiklar registrerade.¹

Hjälpmedlen brukar indelas i de olika områdena hörsel, syn, rörelsehinder/förflyttning, kognition/kommunikation, inkontinens och ortopedi. Till hjälpmedel räknas även s.k. läkemedelsnära produkter såsom diabeteshjälpmedel, stomihjälpmedel, inhalatorer och nutitionspumpar.

Skyldigheten att erbjuda hjälpmedel till personer med funktionsnedsättningar regleras av Hälso- och sjukvårdslagens 3b respektive 18b §§. Ansvaret är delat mellan kommunerna och landstingen. Avtal om ansvarsfördelningen finns för varje län. Ansvarsfördelningen varierar över hela landet och kan vara beroende av boendeform, ålder och/eller specifikt hjälpmedel.²

Hjälpmedelsverksamhet som omfattar rörelse/förflyttning, kognition och inkontinens är delat mellan landsting och kommuner medan den hjälpmedelsverksamhet som omfattar hörsel, syn och ortopedi idag är ett enhetligt landstingsansvar. Hjälpmedelsverksamheterna kan drivas av såväl sjukvårdshuvudmännen som på entreprenad av privata företag.

Slutrapportens disposition

I föreliggande rapport redovisas resultaten av uppdraget.³ Först redovisas en sammanställning av den befintliga statistik som statliga myndigheter, brukarorganisationer och HI tar fram på nationell nivå. Sedan presenteras de insatser HI gjort genom att i samverkan med andra myndigheter få fram hjälpmedelsstatistik samt genom den egna statistik om hjälpmedel HI tagit fram eller försökt ta fram. Därefter redovisas några av de utvecklingsarbeten om hjälpmedelsstatistik som pågår inom landstingen och i branschorganisationer. Till sist sammanfattas resultatet av HI:s arbete, de slutsatser man kan dra av detta samt HI:s kommande insatser av arbetet med hjälpmedelsstatistik.

---

¹ HINFO är en databas för hjälpmedel. Från databasen hämtar hjälpmedels-verksamheterna information om produkter, artiklar och avtal som leverantörer lägger in. Se vidare www.hinfo.se.

² Se vidare Hjälpmedelscentralerna i Sverige. Kartläggning av hjälpmedelscentralernas/motsvarandes verksamhet. Hjälpmedelsinstitutet 2007.

³ HI har löpande rapporterat till SKL om sitt arbete med uppdraget.

Befintlig statistik vid uppdragets början

En uppgift i SKL:s uppdrag var att sammanställa redan befintlig statistik om hjälpmedel. Genom att söka i den statistik som statliga myndigheter och brukarorganisationer tar fram med kriterierna att statistiken skulle vara nationell och regelbundet framtagen fann HI olika undersökningar med mer eller mindre kopplingar till hjälpmedel och hjälpmedelsverksamhet. Statistiken och uppgifter om dess kvalitet sammanställdes i rapporten ”Statistik om hjälpmedel – en översikt av nationella undersökningar”, best nr 09372-pdf. I rapporten beskrivs även de återkommande nationella statistiska undersökningar om hjälpmedel som HI själv genomför.

Hjälpmedelsstatistik vid HI, statliga myndigheter och brukarorganisationer, 2008

Nedan redogörs kortfattat den nationella och återkommande statistik om hjälpmedel och hjälpmedelsverksamhet som redovisas i ovan nämnda rapport:

Hjälpmedelsinstitutet (HI) tar vartannat år fram statistik om hörapparater. Uppgifterna består främst av kostnader, antalet användare och antalet förskrivningar. Fram till år 2006 genomförde HI även motsvarande undersökning för vissa synhjälpmedel. Svarefrekvensen i 2008 års undersökning om synhjälpmedel var dock för låg för att resultaten skulle kunna redovisas. HI tar i samband med olika projekt även fram andra statistiska uppgifter om hjälpmedelsverksamhet. Dessa har dock mer karaktär av ”djupdykningar” inom olika områden för enstaka år.

Statistiska centralbyrån (SCB) tar fram uppgifter om hjälpmedel i fyra undersökningar.

- 1) I undersökningen om befolkningens levnadsförhållanden (ULF) mäts årligen antalet personer som använder käppar/bockar, rollatorer och rullstolar eller annat hjälpmedel för att förflytta sig. Ungefär vart åttonde år undersöks även användningen av hörapparater. ULF är en urvalsundersökning och kan inte redovisas efter län eller kommun.
- 2) I undersökningen om hushållens ekonomi (HEK) undersöks årligen befolkningens användning och utgifter för hjälpmedel. Uppgifterna kan inte redovisas efter län, kommun eller typ av hjälpmedel.

- 3) I undersökningen om landstingens Räkenskapssammandrag (RS) mäts årligen landstingens nettokostnader för handikappverksamhet/hjälpmedelsverksamhet. All hjälpmedelsverksamhet ingår dock inte. I kommunernas Räkenskapssammandrag särredovisas inte kostnader för hjälpmedelsverksamheten.
- 4) I undersökningen ”Utrikeshandel med varor” ingår uppgifter om export och import av bland annat rullstolar, rollatorer, hörselhjälpmedel. Enligt HI är dock tillförlitligheten i dessa resultat låg. Undersökningen ingår i Sveriges officiella statistik.

Utöver dessa statistikprodukter genomför SCB prognoser om den framtida tillgången på och efterfrågan av personer med utbildningar inom flertalet vårdyrken, bland annat för arbetsterapeuter och sjukgymnaster. SCB undersöker även löner och inkomster för personer med sådan utbildning.

Arbetsförmedlingen uppdrar åt SCB att undersöka arbetsmarknadssituationen bland personer med funktionsnedsättningar. I undersökningen mäts behovet av arbetshjälpmedel och anpassade arbetsförhållanden samt i vilken utsträckning behoven tillgodoses. Resultaten av nästkommande undersökning, som publiceras i slutet av 2011, kommer att kunna jämföras med resultat från övriga EU-länder. Arbetsförmedlingen för själva statistik över sina kostnader för arbetshjälpmedel samt över antalet personer som får detta stöd.

Försäkringskassan för statistik över sina kostnader för arbetshjälpmedel.

Brukarorganisationer. Hörselskadades riksförbund (HRF) har hittills årligen tagit fram statistik om hörselhjälpmedel. I övrigt genomför inte brukarorganisationerna egna återkommande undersökningar om hjälpmedel på nationell nivå.

Jämförelse mellan tillgång och behov av hjälpmedelsstatistik

Genom att jämföra behovet av statistik enligt SKL-uppdraget, med den befintliga hjälpmedelsstatistik som myndigheter, brukarorganisationer tar fram kan följande konstateras:

Nationell statistik om:

- hjälpmedelsverksamhetens kostnadsutveckling avser endast landstinget och täcker inte samtliga hjälpmedelsområden
- förändringar i regelverk respektive avgiftsuttag i landsting och kommuner tas fram regelbundet
- antalet personer som förskrivits hjälpmedel finns endast vad gäller hörapparater
- väntetider för hjälpmedel saknas helt

- hjälpmedelsanvändningen bland personer med SoL- respektive LSS-insatser samt kommunal hemsjukvård saknas helt
- hjälpmedel i skolan saknas helt
- hjälpmedel i arbetslivet finns delvis

Underlag för:

- öppna jämförelser mellan kommuner respektive landsting saknas till stora delar
- bedömning av samhälls-/hälsoekonomiska effekter av hjälpmedel saknas till stora delar
- att kunna förutse utvecklingen inom hjälpmedelsområdet finns delvis

I samtliga undersökningar som skett på individnivå redovisas resultaten på ålder och kön. Det finns idag ingen nationell undersökning som mäter hjälpmedelssituationen bland barn. Regeringen har dock i december 2010 uppdragit åt SCB att utreda möjligheterna att ta fram statistik gällande barn och unga med funktionsnedsättningar. Uppdraget ska redovisas till Socialdepartementet senast den 1 augusti 2011. I vilken utsträckning statistiken ska omfatta hjälpmedelssituationen för målgruppen framgår inte av uppdraget (se vidare www.regeringen.se/sb/d/12606/a/157675). HI avser att kontakta SCB i frågan.

Sammanfattning av uppdragets utgångsläge

Det saknas mycket statistik om hjälpmedel och hjälpmedelsverksamhet. Tillgången är betydligt mindre än det behov SKL beskriver i sitt uppdrag till HI. Produktionen av nationell hjälpmedelsstatistik är spridd på flera myndigheter och organisationer. De flesta undersökningar har inte som huvudsakligt syfte att beskriva förhållanden kring hjälpmedelsverksamheten och innehållet avseende hjälpmedel i undersökningarna är ibland översiktliga. Socialstyrelsen, med ansvar för hälso- och sjukvårdsstatistiken inom ramen för den officiella statistiken, mäter få uppgifter om hjälpmedel i sina undersökningar. Hjälpmedelsstatistik samlas in på aggregerad nivå eller i urval på individnivå.

Samverkan med statistikproducenter

I arbetet med att förbättra statistiken om hjälpmedel har en del varit att samverka med andra statistikproducenter. Det handlar om att få med frågor om hjälpmedel i statistiska undersökningar som för övrigt omfattar människor med funktionsnedsättningar eller har anknytning till hjälpmedel och hjälpmedelsverksamhet på annat sätt. Som exempel kan nämnas att HI försökt påverka att frågor om behov och tillgång på hjälpmedel finns med i andras undersökningar om levnadsförhållanden bland personer med funktionsnedsättningar.

Det finns två viktiga skäl till att få med frågor om hjälpmedel i andra undersökningar. För det första kan resultaten av hjälpmedelsfrågorna metodmässigt direkt kopplas till övriga resultat i undersökningen – sam användbarheten ökar. För det andra minimeras uppgiftslämnarbördan om frågor om hjälpmedel ställs i redan befintliga undersökningar jämfört med alternativet att genomföra separata hjälpmedelsundersökningar.

Arbetet med samverkan har skett genom att kontakter tagits med ansvariga för olika statistiska undersökningar och utredningar. I de fall kontakterna inte lett till att hjälpmedelsfrågor lyfts in beror det på att det inte funnits utrymme för fler frågor undersökningen. I samtliga fall har man likafullt ansett hjälpmedelsfrågorna motiverade.

Nedan redovisas resultaten av arbetet med den samverkan HI haft med andra för att få fram mer statistik om hjälpmedel.

Levnadsförhållanden bland vuxna med funktionsnedsättningar, Socialstyrelsen

Socialstyrelsen genomförde under hösten 2009 en enkätundersökning om levnadsförhållanden bland ett urval vuxna personer 20-64 år med funktionsnedsättning som hade insatser enligt socialtjänstlagen (2001:453), SoL, eller lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS. Undersökningens huvudsakliga syfte var att undersöka i vilken utsträckning de handikappolitiska målen om jämlika levnadsförhållanden uppfyllts för denna grupp.

I samverkan med Socialstyrelsen formulerade HI följande frågor som ställdes till undersökningens uppgiftslämnare:

- **Använder du något hjälpmedel?**

Ja, hörselhjälpmedel (t ex hörapparat)

Ja, synhjälpmedel

Ja, hjälpmedel för förflyttning (t ex rullstol, rollator, käpp)

Ja, hjälpmedel för minne, tid, planering, struktur eller liknande (kognitions hjälpmedel)

Ja, hjälpmedel för kommunikation

Ja, annat – beskriv

Nej

Vet inte

- **Finns det något sorts hjälpmedel du skulle behöva men som du inte har idag?**

Ja, hörselhjälpmedel (t ex hörapparat)

Ja, synhjälpmedel

Ja, hjälpmedel för förflyttning (t ex rullstol, rollator, käpp)

Ja, hjälpmedel för minne, tid, planering, struktur eller liknande (kognitions hjälpmedel)

Ja, hjälpmedel för kommunikation

Ja, annat – beskriv

Nej

Vet inte

- **Vet du vart du ska vända dig om du behöver hjälpmedel?**

Ja

Nej

Frågan är inte aktuell för mig

Undersökningen resulterade i rapporten ”Alltjämt ojämnt! – Levnadsförhållanden för vissa personer med funktionsnedsättning” som Socialstyrelsen publicerade i juni 2010. Resultaten visade att knappt hälften av personerna inte använde något hjälpmedel. De vanligaste hjälpmedlen bland dem som använde sådana var hjälpmedel som underlättar förflyttning medan de minst vanliga hjälpmedlen var de som kompenserar för hörselnedsättningar och kommunikationssvårigheter. Svansfrekvensen på frågorna var så låg att det endast var meningsfullt att redovisa resultat för frågan om användning av hjälpmedel. Någon uppföljning av undersökningen är inte planerad.

Modell för att mäta levnadsförhållanden bland personer med funktionsnedsättningar, Socialstyrelsen

Som en av de sektorsmyndigheter med ansvar för att förverkliga de handikappolitiska målen satte Socialstyrelsen som mål att det år 2009 skulle finnas ett system för att löpande beskriva levnadsförhållanden bland personer med funktionsnedsättningar. Bakgrunden var att det saknas undersökningar som syftar till att beskriva utvecklingen av levnadsförhållanden bland personer med funktionsnedsättningar vilket kraftigt försvårar möjligheterna att följa upp målen i den nationella handlingsplanen för handlingspolitiken. Möjligheten att följa och bevaka vad gäller till exempel utanförskap och diskriminering är mycket små.

För befolkningen totalt sett har Statistiska centralbyrån (SCB) sedan 1970-talet byggt upp ett system (Undersökningen om levnadsförhållanden, ULF) som med statistiska undersökningar löpande mäter svenskars levnadsförhållanden. Statens folkhälsoinstitut mäter också den totala befolkningens levnadsvillkor i den Nationella folkhälsoenkäten. Inte i någon av dessa rikstäckande undersökningar finns möjligheter att särredovisa levnadsförhållanden bland personer med funktionsnedsättningar annat än för enstaka variabler.

Socialstyrelsen har i sitt arbete granskat befintliga undersökningar för att se hur dessa skulle kunna utvecklas för att även levnadsförhållanden bland personer med funktionsnedsättningar skulle kunna beskrivas i större omfattning och med bättre precision. En strävan i arbetet har varit att samma dimensioner av levnadsförhållanden som undersöks för befolkningen i stort ska kartläggas.

HI informerade Socialstyrelsen om vikten av att mäta behovet av och tillgången på hjälpmedel när det gäller att beskriva levnadsförhållanden bland personer med funktionsnedsättningar. HI tog fram ett förslag på variabler om hjälpmedel som skulle kunna finnas med i en framtida undersökning.

I maj 2009 presenterade Socialstyrelsen rapporten ”En modell för att beskriva levnadsförhållanden för personer med funktionshinder”. I rapporten presenteras bland annat den statistik om hjälpmedel som finns idag. Rapportens slutsats var att Socialstyrelsen i samverkan med Statens folkhälsoinstitut skulle utveckla den Nationella folkhälsoenkäten. Efter det att rapporten publicerats har dock slutsatserna ändrats. Undersökningen kommer inte att ingå i Nationella folkhälsoenkäten utan eventuellt bli en del av undersökningen ULF vid SCB.

Äldreguiden – öppna jämförelser av vård och omsorg om äldre, Socialstyrelsen

Socialstyrelsen presenterar sedan 2007 den s.k. Äldreguiden. Guiden riktar sig till den som vill jämföra kvaliteten på vården och omsorgen vid landets äldreboenden, korttidsboenden, dagverksamheter och hemtjänstverksamheter, men också för kommuner respektive stadsdelar. Tanken är att den ska kunna användas såväl av äldre och deras anhöriga, för att påverka och välja utförare, som av personal och ledning i arbetet med att förbättra kvaliteten.

I Äldreguiden redovisas kvaliteten inom ett antal kvalitetsområden, bland annat personaltäthet, delaktighet, mat och kompetens. För vart och ett område beräknas utifrån ett statistiskt underlag värden som resulterar i omdömen i nivåerna 1-5. Ingen av den bakomliggande informationen innehåller uppgifter om hjälpmedel.

HI har träffat Socialstyrelsen i syfte att diskutera möjligheter att få med någon hjälpmedelsindikator i Äldreguiden. Som exempel kan nämnas personalens rutiner att kontrollera att de hjälpmedel äldre har fungerar samt personalens kunskap om hjälpmedel.

Äldreguiden redovisades för fjärde gången i december 2010. Uppdraget går nu in i ett nytt skede som innebär en successiv utveckling av innehållet. Under de närmaste åren kan det därför vara aktuellt att inkludera information om äldres tillgång till och användning av hjälpmedel.

Samordnad kommunstatistik för styrning och uppföljning, SOU 2009:25

I slutet av 2007 tillsatte regeringen en statlig utredning med uppdraget att göra en översyn av insamling och publicering av statistik om ekonomi inom kommunsektorn.⁴ Bland annat skulle utredaren se över innehållet i Räkenskapssammandragen och landstingens ekonomibokslut såsom omfattning, verksamhetsindelning och indelning i kontogrupper.

I dåvarande version av Räkenskapssammandragen redovisades landstingens utgifter för hjälpmedelsverksamhet tillsammans med handikappverksamhet i en post totalt för riket. Definitionen för hjälpmedelsverksamheten är inte helt entydig och utgifter för inkontinenshjälpmedel ingår inte. Motsvarande redovisning för kommunernas utgifter saknas.

---

⁴ Kommittédirektiv, Översyn av statistikinsamlingen avseende kommunal ekonomi och verksamhet, dir. 2007:146. Fi 2007:12 2008 års översyn av kommunal statistik. Med kommunsektorn avses här kommuner och landsting.

HI framförde synpunkter till utredningen om behovet av statistik på hjälpmedelsområdet och om bristerna av sådana uppgifter både allmänt sett och i Räkenskapssammandragen. Synpunkterna redovisades i bilagan ”Samordnad kommunstatistik för styrning och uppföljning” till betänkandet med rubriken: Behov, tillgång och ansvar för hjälpmedelsstatistik.

I utredningens slutbetänkande fanns inga förslag om ny statistik på hjälpmedelsområdet. Utredningen menar att orsaken till att tillgången på hjälpmedelsstatistik är för liten är brister i det nuvarande statistiksystemet. Att ”väl belagda statistikbehov inte nått fram till statistikproduktion kan vara att de inte haft någon ’försvarare’ inom statistiksystemet”. Lösningen, menar man, är en förändring av hela statistiksystemet snarare än att en utredning pekar på vilken statistik som för tillfället ska tas fram. Utredningen föreslår därför nya former för samverkan och samordning mellan kommunstatistikens huvudintressenter. Bland annat föreslås att ett råd och en samordningsgrupp för kommunstatistiken inrättas.

Utredningens förslag överlämnades till finansdepartementet i mars 2009. Sedan dess har SCB har fått i uppdrag att se över Räkenskapssammandragen, se nedan. I övrigt ligger förslagen öppna (avser november 2010).

Översyn av Räkenskapssammandragen, SCB

Som en följd av förslagen i betänkandet Samordnad kommunstatistik för styrning och uppföljning, SOU 2009:25 fick Statistiska centralbyrån (SCB) under 2010 ett uppdrag av regeringen att ge kommunerna bättre förutsättningar vid statistikrapporteringen i syfte att statistik från Räkenskapssammandraget (RS) ska uppvisa ökad kvalitet. SCB skulle också utreda om insamlingen av uppgifter kunde förenklas samt utreda och genomföra förändringar i verksamhetsindelningen i RS så att den var mer anpassad till det lokala informationsbehovet utan att kvaliteten i nationalräkenskapen (NR) eftersatts.

Den existerande Samrådsgruppen för kommunal finansstatistik nyttjades som referensgrupp för statistikanvändare i utredningsarbetet. Även en referensgrupp med företrädare från uppgiftslämnande kommuner etablerades. SKL har medverkat i båda dessa referensgrupper. Tillsammans med kommunreferensgruppen har problem kartlagts med den tidigare verksamhetsindelningen. Från kommunreferensgruppen framfördes att de uppgifter som för närvarande efterfrågas i undersökningen är för detaljerade och antalet verksamheter behöver helts dras ner. Behov av nya uppgifter i undersökningen prövas av SCB där prioritering ges till uppgifter som krävs

av lagstiftning. En viktig aspekt vid prövningen är att tillförlitliga uppgifter måste kunna tas fram av kommunerna utan större svårighet.

HI översände förslag på en verksamhetsindelning med ”finare” indelning av hjälpmedelsverksamhet, fler variabler och andra redovisningsgrupper jämfört med redovisningen i dåvarande RS. Eftersom HI inte ingick i referensgruppen sändes förslagen till Socialdepartementet som i sin tur lämnade HI:s synpunkter till SCB.

SCB:s genomgång av verksamhetsindelningen anpassades inte efter HI:s önskemål. Bland alla önskemål som inkommit till SCB gavs bl.a. med anledning av vad som framförs i andra stycket ovan, HI:s förslag låg prioritet.

Strategi för utveckling av öppna jämförelser, Socialdepartementet

Under 2009 beslutade regeringen om en nationell strategi för kvalitetsutveckling genom öppna jämförelser inom socialtjänsten och hälso- och sjukvården. Målet är att det om fem år ska finnas lättillgängliga och tillförlitliga kunskapsunderlag i form av öppna jämförelser mellan kommuner och landsting.

Arbetet med strategin har utvecklats av en nationell grupp med deltagande från Socialdepartementet, Socialstyrelsen, SKL, Vårdföretagarna, FAMNA (Riksorganisationen för vård och omsorg utan vinstsyfte).

I oktober 2010 ordnade Socialdepartementet och den nationella samordningsgruppen för Öppna jämförelser en workshop. Syftet med den var bland annat att få fram underlag för att skapa en handlingsplan för hur målen i strategin ska genomföras. Två konkreta frågor som diskuterades var 1) om det finns fler områden som bör uppmärksammas inom ramen för öppna jämförelser 2) inom vilka områden på folkhälsoområdet det är viktigast att vidareutveckla öppna jämförelser.

Ett hundratal representanter för kommuner, landsting, brukarorganisationer m.fl. var inbjudna till workshopen varav HI var en. HI framförde synpunkter på att hjälpmedelsområdet bör finnas med som ett eget område i öppna jämförelser samt att det är viktigt att belysa hjälpmedel inom folkhälsoområdet. Folkhälsan är betydligt sämre bland personer funktionsnedsättningar jämfört med andra.⁵ En förklaring till detta skulle kunna vara bristen på adekvata hjälpmedel.

---

⁵ Onödig ohälsa. Hälsoläget för personer med funktionsnedsättning. Statens folkhälsoinstitut, 2008.

I en av presentationerna vid workshopen redovisades att möjligheterna till öppna jämförelser inom hjälpmedel och rehabilitering ska utredas.

Närmare information om utredningens omfattning och om vem som ska ansvara för utredningen finns ännu inte.

Länk till regeringens arbete med Öppna jämförelser:

<http://www.regeringen.se/sb/d/12124>.

Länk till regeringens workshop om Öppna jämförelser:

<http://www.regeringen.se/sb/d/12648/a/154275>

Hjälpmedel i Socialdepartementets simuleringsmodell

Socialdepartementet beskriver i rapporten ”Den ljusnande framtid är vård” hur behovet av vård och hälsa påverkas av en förändrad hälsa hos en åldrande befolkning.⁶ Med en modell simuleras hur en befolkning åldras år från år till 2050. Ökad sjuklighet ger ökat vårdbehov som i sin tur leder till ökade kostnader för samhället medan det omvända förhållandet gäller vid en lägre sjuklighet. Rapporten är inriktad på att beskriva de möjligheter som finns att förbättra bilden av ett ökat framtida vårdbehov genom en bättre hälsa och en effektivare verksamhet. Bland annat framhålls modern hjälpmedelsanvändning som en möjlighet att både förbättra hälsan hos den enskilde och att minska behovet av vård.

HI har bjudit in projektledaren för studien för att diskutera hur man kan bygga in betydelsen av olika hjälpmedel i den simuleringsmodell som ligger till grund för beräkningarna i rapporten. Målet är att mäta hjälpmedlens effekter på individers hälsa och i förlängningen på behovet av vård och omsorg. Ett första möte med Socialdepartementet äger rum i början av 2011.

Den nationella folkhälsoenkäten, Folkhälsoinstitutet

Statens folkhälsoinstitut genomför årligen en urvalsundersökning i syfte att mäta befolkningens hälsa. Undersökningen, Nationella folkhälsoenkäten, omfattar ett sjuttiototal frågor varav åtta handlar om funktionsförmåga och funktionsnedsättningar. Förutom frågan om man behöver hjälpmedel eller hjälp av någon annan för att förflytta sig utomhus saknas frågor om hjälpmedel.

---

⁶ Den ljusnande framtid är vård. Delresultat från LEV-projektet. Socialdepartementet, 2010.

Med tanke på att tillgången på adekvata hjälpmedel har stor betydelse för den egna hälsan anser HI det vara relevant att ställa fler frågor kring behov och tillgång på hjälpmedel i enkäten. Statens folkhälsoinstitut bedömer dock att antalet frågor i enkäten är så stort att man riskerar att öka bortfallet om antalet skulle öka ytterligare.

Egna undersökningar

I följande avsnitt redovisas de statistiska undersökningar om hjälpmedel och hjälpmedelsverksamhet på nationell nivå som HI själv har genomfört inom ramen för SKL:s uppdrag. Undersökningarna vänder sig huvudsakligen till kommuner och landsting i syfte att mäta verksamheternas storlek och utveckling. Eftersom verksamheterna för de olika hjälpmedelsområdena skiljer sig åt både i regelverk och organisatoriskt planerades att separata undersökningar skulle genomföras för varje hjälpmedelsområde. På hörsel- respektive synområdet har HI sedan tidigare tagit fram statistik om hjälpmedel. På förflyttning, kognition- respektive ortopediområdet har statistik tagits fram för första gången på många år. På inkontinensområdet har inte någon undersökning hunnit påbörjas, men området är omfattande och behov av nationell statistik finns. En annan typ av undersökning som HI genomfört är den om förändringar i regelverk och policy. HI har dessutom gjort ett försök att mäta försäljningen av hjälpmedel inom privat sektor.

I uppdraget från SKL angavs att statistiken är särskilt viktig för att få underlag till öppna jämförelser av hjälpmedelsverksamheten mellan kommuner respektive landsting. I de undersökningar som HI genomfört för första gången är resultaten dock mycket osäkra.

Dessa undersökningar är att betrakta som pilotundersökningar och behöver utvecklas för att hålla tillräcklig kvalitet som underlag för öppna jämförelser.

Enkätundersökning om landstingens och kommunernas inköpskostnader och förskrivningar av hjälpmedel för förflyttning och kognition

Bakgrund

Den hjälpmedelsverksamhet som omfattar förflyttning berör många människor. Antalet personer med rörelsehinder uppgår till ca 560 000 varav drygt hälften är 80 år och äldre.⁷ Antalet personer med behov av kognitiva hjälpmedel är idag okänt. Området är dock under stark utveckling – ny kunskap och nya produkter utvecklas ständigt. Kostnaden för hjälpmedel som kompenserar nedsatt rörelseförmåga är ofta höga medan kostnaden för kognitiva hjälpmedel är relativt sett låga.

---

⁷ Hjälpmedelsverksamheten i Sverige, mars 2010, Hjälpmedelsinstitutet.

Syfte

Undersökningens syfte var att mäta antalet personer som använder hjälpmedel, antalet personer som förskrivits hjälpmedel samt inköpskostnader för hjälpmedel för riket totalt. Målet var att redovisa resultat i enlighet med syftet och att samla information om möjligheter att löpande genomföra och utveckla undersökningen.

Innehåll

Undersökningens population bestod av kommuner och landsting/regioner med ansvar för inköp och förskrivning av hjälpmedel. Totalt ingick samtliga 21 landsting/regioner och 79 kommuner. Antalet uppgiftslämnare var dock större eftersom informationen ibland hämtades från två eller flera personer för ett objekt.

Undersökningens variabler var:

- Antalet personer som har ett hjälpmedel 31 december 2008
- Inköpskostnader för hjälpmedel 2006, 2007 respektive 2008
- Antalet förskrivna hjälpmedel 2006, 2007 respektive 2008
- Antalet personer som fått något hjälpmedel förskrivet 2006, 2007 respektive 2008

Variablerna avser uppgifter för följande hjälpmedel:

- Rollator
- Eldriven rullstol
- Manuellt driven rullstol
- Planeringshjälpmedel
- Hjälpmedel för sinnesstimulering
- Doseringshjälpmedel

Hjälpmedlen definieras enligt angivna ISO-koder.⁸

Genomförande

Undersökningen genomfördes som en webbenkät i samarbete med SCB. Frågorna i enkäten utformades av HI i samråd med representanter för uppgiftslämnarna, SKL och med mättekniker vid SCB. Enkäten sändes ut till uppgiftslämnarna för landstingen i början av oktober 2009 och till uppgiftslämnare för kommunerna under november 2010. Kontroller var inlagda i webbblanketten, bland annat om att valida värden förekommit i materialet och att inga frågor hoppades över.

---

⁸ ISO-koderna följer den fjärde utgåvan av den internationella standarden ISO 9999, Assistive products for persons with disability – Classification and terminology som publicerades av ISO (the International Organization for standardization) i mars 2007. Se även Klassificering av hjälpmedel för personer med funktionshinder, Hjälpmedelsinstitutet.

Efter utskicket genomfördes två påminnelser per e-post till dem som inte svarat. HI har löpande under insamlingsperioden haft telefonkontakter med uppgiftslämnarna och även genomfört påminnelser per telefon.

I slutet av februari översände SCB en sammanställning av resultaten med tillhörande teknisk beskrivning. En slutsats i sammanställningen var att undersökningen har ett alltför stort bortfall för att uppgifterna skulle kunna redovisas på totalnivå. Objektbortfallet bland landstingen var 33 procent medan motsvarande bland kommunerna var 63 procent. Det partiella bortfallet var stort bland både landsting och kommuner - i genomsnitt mellan 30 och 55 procent respektive mellan 60 och 75 procent.

HI beslutade i samråd med representanter för hjälpmedelscentralerna (uppgiftslämnarna) att de resultat som kommit in ändå skulle redovisas. Eftersom antal svar var för litet för att räknas upp till populationsnivå beslutades att redovisningen skulle ske länsvis för dem som svarat under förutsättning att uppgiftslämnarna godkände detta. HI ställde därför samman det inkomna resultatet länsvis och skickade därefter detta till varje landsting för ytterligare granskning och eventuella kompletterande svar (inga kommuner var aktuella p.g.a. svarsbortfall).

Efter denna andra granskning och kontakt med uppgiftslämnare svarade ytterligare ett landsting. Fyra landsting, som tidigare lämnat uppgifter, togs bort eftersom de angav att de inte ville att svaren skulle redovisas länsvis.

Resultat

Kvaliteten i undersökningens resultat var alltför låg för att kunna redovisas. Eftersom endast ett fåtal län kunnat lämna uppgifter och dessa län inte är representativa för övriga län kan inte slutsatser om inköpskostnader och förskrivningar dras för hela riket. HI anser trots allt att det är intressant att redovisa resultaten för dem som svarat, men understryker att uppgifterna endast avser dessa län. I rapporten Statistik om hjälpmedel för förflyttning och kognition, Inköpskostnader och förskrivningar, artikelnummer 11349-pdf presenteras undersökningens slutresultat.

Den främsta orsaken till undersökningens låga kvalitet beror på att svarsfrekvensen är låg. Det är framförallt det partiella bortfallet som är stort. Att man inte svarat beror på att man inte kunnat få fram de efterfrågade uppgifterna. Bland landstingen finns oftast uppgifterna registrerade men de är datatekniskt svåra att få fram. Bland kommunerna däremot finns inte alltid uppgifterna registrerade i datasystem och det krävs då mycket manuellt arbete för att kunna besvara enkäten. Endast ett fåtal av samtliga undersökningsobjekt svarade inte på enkäten för att de inte vill delta i undersökningen.

Ortopedteknisk verksamhet – kostnader och levererade hjälpmedel

Bakgrund

Den dominerande delen av landstingens ortopedtekniska verksamhet bedrivs vid ortopedtekniska avdelningar. I 17 av 21 landsting bedrivs verksamheten av privata företag på uppdrag av landstingen. Ortopedteknisk verksamhet förekommer även vid landstingens kliniker, rehabavdelningar och andra specialistenheter. Vanliga hjälpmedel inom området är skor, ortoser och proteser. Dessa tillverkas från grunden eller köps som hel- eller halvfabrikat och specialanpassas i varierande grad för att på bästa sätt tillgodose brukarens behov.

Syfte

Undersökningens syfte var att mäta landstingens sammanlagda kostnader för den ortopedtekniska verksamheten, antalet personer som fått vissa ortopedtekniska hjälpmedel och antalet (vissa) ortopedtekniska hjälpmedel som levererats vid landstingens ortopedtekniska verksamheter. Målet var att redovisa resultat i enlighet med syftet och att samla information om möjligheter att löpande genomföra undersökningen.

Omfattning

Undersökningens objekt var samtliga 21 landsting.

Undersökningens variabler var:

- Landstingens nettokostnader för ortopedteknisk verksamhet under 2009
- Antalet personer som levererats ett ortopedtekniskt hjälpmedel som finansierats av landstinget under 2009 med fördelning på kvinnor och män
- Antalet ortopedtekniska hjälpmedel som levererats från landstingens ortopedtekniska verksamheter under 2009 med fördelning på hjälpmedel enligt: Spinala ortoser, ortoser för buken, övre extremitetsortoser, nedre extremitetsortoser, helkroppsortoser, övre extremitetsproteser, kosmetiska övre extremitetsproteser, nedre extremitetsproteser, kosmetiska nedre extremitetsproteser, ortopediska skor. Bröstproteser, peruker, toupéer, ögon m.m ingår inte.

Hjälpmedlen definieras enligt angivna ISO-koder.⁹

---

⁹ ISO-koderna följer den fjärde utgåvan av den internationella standarden ISO 9999, Assistive products for persons with disability – Classification and terminology som publicerades av ISO (the International Organization for standardization) i mars 2007. Se även Klassificering av hjälpmedel för personer med funktionshinder, Hjälpmedelsinstitutet.

Genomförande

Undersökningen genomfördes med en pappersenkät. Frågorna i enkäten utformades av HI i kontakt med representanter för uppgiftslämnarna och i samråd med SKL. Enkäten sändes ut till uppgiftslämnarna i mitten av oktober 2010 och senaste inlämningsdag var den 29 november. Svaren samlades in per telefon. Samtliga uppgiftslämnare kontaktades några dagar efter utskicket för att bestämma tidpunkt för när svaren skulle lämnas. Att uppgifterna samlades in per telefon beror på man då bättre kunnat kontrollera vilka uppgifter som ingår i svaren. Detta gäller främst svaren för kostnader där det är viktigt att alla uppgiftslämnare räknar in samtliga kostnadsslag som anges i definitionen. En annan orsak till att svaren lämnats per telefon är förhoppningen om att då minska svarstiden och tiden för granskning. Totalt har 20 av 21 landsting/regioner svarat.

Undersökningen föregicks av en studie som genomfördes av Linköpings universitet.¹⁰ Syftet med denna studie var att få information om vilka uppgifter som skulle kunna vara möjliga att samla in samt vilka personer inom landstingen som skulle vara uppgiftslämnare. Slutrapporten från denna undersökning innehöll även resultat om bland annat kostnader för den ortopedtekniska verksamheten. Undersökningens kvalitet är dock för låg för att vara meningsfull att redovisa.

Resultat

Undersökningens resultat redovisas i rapporten Kostnader och levererade hjälpmedel inom ortopedteknisk verksamhet 2009, artikelnummer 11348-pdf.

Hörsel – kostnader, åtgärder och förskrivningar

I HI:s rapport, Statistik från hörcentraler, redovisas resultaten från en enkätundersökning där uppgifter om hörcentralernas verksamhet samlas in. Bland annat mäts antalet personer som fått en åtgärd vid en hörcentral, antalet personer som fått någon åtgärd vid en syncentral, antalet personer som förskrivits en hörapparat samt hörcentralernas inköpskostnader för hörapparater. Undersökningen har regelbundet genomförts sedan 1997.

En mer utförlig beskrivning av undersökningen finns i sammanställningen Statistik om hjälpmedel – en översikt av nationella undersökningar se vidare avsnitt Befintlig statistik.

---

¹⁰ Thor-Henrik Brodtkorb, Center for Medical Technology Assessment, Linköpings universitet.

Den senast publicerade rapporten avser situationen för 2008, Statistik hörselvården 2009. En motsvarande undersökning för 2010 genomförs tillsammans med HRF under 2011.

Syn - besök och förskrivningar

I HI:s rapport, Statistik från syncentraler, redovisas resultaten från en enkätundersökning där uppgifter om syncentralernas verksamhet samlas in. Bland annat mäts antalet personer som besökt respektive fått en åtgärd vid en syncentral, antalet tjänster samt antalet förskrivningar av vissa hjälpmedel. Undersökningen har regelbundet genomförts sedan 1998. En mer utförlig beskrivning av undersökningen finns i sammanställningen Statistik om hjälpmedel – en översikt av nationella undersökningar se vidare avsnitt Befintlig statistik.

Den senast publicerade rapporten avser situationen för 2006. En uppföljning av denna genomfördes under 2008. Tillförlitligheten i resultaten, beroende på alltför stort bortfall, var dock för låg för att kunna redovisas.

Det är därför osäkert om HI framöver kommer att genomföra denna typ av undersökning av hjälpmedelsverksamheten vid landets syncentraler.

Kognition – förskrivningar av hjälpmedel, 2009

HI har genomfört en nationell kartläggning gällande förskrivning av kognitiva hjälpmedel under 2009. Kartläggningen baseras på en webbenkät som skickats till samtliga 54 hjälpmedelskonsulenter som medverkar i nätverket Kognet.¹¹ Resultaten visar bland annat att majoriteten av hjälpmedelskonsulenterna ansåg att personer med kognitiva funktionsnedsättningar inte får de hjälpmedel de har behov av. Detta var vanligast för personer med psykiska funktionsnedsättningar och neuropsykiatriska diagnoser såväl bland barn som vuxna. Ett annat resultat var att de flesta hjälpmedelscentraler under 2008 och 2009 genomfört utbildningsinsatser till förskrivare inom kognitionsområdet. Förskrivare för vuxna med utvecklingsstörning har fått utbildning i något mindre utsträckning än de som arbetar med övriga diagnosgrupper.

Kartläggningen är en uppföljning av en tidigare kartläggning som genomfördes av HI under 2008.

Rapportens titel är: Kognitiva hjälpmedel. Nationell uppföljning av hjälpmedelsförsörjningen för personer med kognitiva funktionsnedsättningar, artikelnummer 10399-pdf. Hjälpmedelsinstitutet, 2010.

---

¹¹ Medlemmarna i nätverket representerar alla regioner och landsting i Sverige.

Regelverk och policy

HI har kartlagt förändringar av regelverk och policy för hjälpmedelsverksamheten under perioden 2006–2008. Kartläggningen baseras på en enkät som skickats till samtliga landsting och några kommuner i Skåne och Uppland och omfattar hjälpmedel som hanteras via hjälpmedelscentral, syncentral, hörcentral, ortopedteknisk verksamhet samt de kommunala verksamheterna. Rapporten beskriver förändringar gällande avgifter och möjligheter att få hjälpmedel förskrivna. Jämförbara uppgifter finns för 2005.

Rapportens titel är: Förändringar av landstingens och kommunernas regelverk och förskrivning av hjälpmedel mellan åren 2006-2008 - en kartläggning genomförd hösten 2008, Hjälpmedelsinstitutet.

Under 2011 kommer en uppdatering av rapporten att genomföras. Den avser hjälpmedelsverksamhetens förändringar av regelverk och policy för perioden 2009-2010 och beräknas att publiceras 2011.

Hjälpmedelsförsäljning inom privat marknad

Bakgrund

Under de senaste åren har det talats om att hjälpmedelsförsäljningen inom privat sektor ökar. Bland annat ska hjälpmedelsproducenter ha ökat sin försäljning till privata kunder och fler privata butiker som i huvudsak säljer hjälpmedel ha startat. Av SCB:s undersökning Hushållens ekonomi (HEK) framgår att drygt 100 000 personer köpt egna hjälpmedel som inte beviljats av kommunen eller landstinget under 2006. Medianvärdet för utgiften av dessa inköp var 700 kronor. Ytterligare statistik om hjälpmedel på den privata marknaden saknas. HI har därför gjort ett försök att få fram information som underlag för en kartläggning av företagen i privat sektor som säljer hjälpmedel.

Syfte

Syftet med undersökningen var ta reda på vilken information man kan få fram ur SCB:s Företagsregister om företag som säljer hjälpmedel på den privata marknaden.

Omfattning

Undersökningens population var samtliga arbetsställen inom privat sektor vars huvudsakliga uppgift är att sälja hjälpmedel. Privata företag som säljer enstaka hjälpmedel, till exempel varuhus som säljer duschpallar, ingår inte.

Undersökningens variabler som hämtats från Företagsregistret är:

- Adress
- Telefon
- E-postadress
- A-regionskod, regional indelning som bygger på kommunkoden
- Storleksklass efter antalet anställda
- Bransch, kod för huvud-, andra och tredje näringsgren enligt standard för Svensk näringsgrensindelning (SNI)
- Startdatum, datum för när företaget blev aktivt avseende moms och/eller arbetsgivarregistrering
- Juridisk form
- Antalet arbetsställen som företaget har i Sverige
- Ägarkontroll, anger ägarkontroll enligt Standard för indelning efter ägarkontroll 2000 (ÄGAR 2000).
- Sektor, anger institutionell sektortillhörighet enligt Standard för institutionell sektorindelning 2000 (INSEKT 2000).
- Arbetsställestatus, anger om arbetsstället är verksamt eller inte.
- Omsättningsklass

Variablerna avser åren 2005, 2007, 2009 samt för första halvåret 2010.

Genomförande

Undersökningen genomfördes som en registerundersökning. HI upprättade en förteckning med namn på de privata företag och arbetsställen som säljer hjälpmedel. Dessa namn matchades mot Företagsregistret som finns hos SCB. För de arbetsställen från HI:s förteckning som matchade mot Företagsregistret inhämtades information enligt variabelförteckningen. (Företagsregistret omfattar landets drygt 900 000 företag. Registret innehåller ett femtiotal variabler med bland annat uppgifter om företagets omsättningsklass, storlek i antal anställda och verksamhetsstatus. Registret uppdateras kontinuerligt med uppgifter från Skatteverket, med adress- och telefonnummerändringar från Svensk Adressändring AB samt med uppgifter från SCB:s egna enkäter.)

Resultat och kvalitet

Matchningen av HI:s uppgifter om privata företag som säljer hjälpmedel med SCB:s Företagsregister visade att flera av de företag HI noterat som försäljare av hjälpmedel inte gick att identifiera i Företagsregistret. Orsaken till detta skulle kunna vara att namnet på själva butiken kanske inte överensstämmer med det namn som finns i Företagsregistret. Av de företag som matchade varandra kunde dock ovan nämnda variabler tas fram. Tillförlitligheten i dessa uppgifter bedöms vara mycket god.

I vilken utsträckning resultaten för de företag som matchade varandra är representativa för övriga företag är oklart. En slutsats av matchningen är därför att det måste utredas vidare varför matchningen inte lyckades bättre. Det bör i sammanhanget även påpekas att den förteckning HI har om de privata företagen kanske inte är heltäckande. Det skulle t.ex. kunna finnas nystartade företag som inte kommit till HI:s kännedom.

SKL:s harmoniseringsarbete – avgifter för hörapparater

HI har på uppdrag av SKL under 2010 tagit fram uppgifter om olika typer avgifter samt nivåerna för dessa för hörapparater i regioner och landsting. HI har även beräknat vad den totala avgiften skulle bli för att antal typfall användare av hörapparater i respektive landsting/region. Arbetet har ingått som en del i SKL:s s.k. harmoniseringsarbete. HI har för egen del genomfört motsvarande arbete för peruker och påbörjat det för CPAP.¹²

---

¹² CPAP står för Continous Positive Airway Pressure och är ett hjälpmedel för andning.

Utveckling av statistik om hjälpmedel i andra verksamheter och branschorganisationer

I avsnittet ”Befintlig statistik” redovisas den nationella statistik om hjälpmedel som HI, brukarorganisationer och statliga myndigheter regelbundet tar fram. Det finns naturligtvis även hjälpmedelsstatistik som tas fram på lokal nivå och sådan statistik som tas fram vid enstaka tillfällen. I princip varje landsting till exempel tar fram statistik om hjälpmedelsverksamhet för att täcka det egna behovet. Nedan redovisas några organisationer som också tar fram hjälpmedelsstatistik.

NYSAM (Nyckeltalssamverkan)

Helseplan Nysam AB har utvecklat Nysam - ett rikstäckande nätverk där landsting och regioner samarbetar med att ta fram statistik och nyckeltal för beskrivning och uppföljning av hälso- och sjukvården.

Inom Nysam tas årligen statistik och rapporter fram för ett trettiotal olika specialitetsområden. Inom varje område finns en utvecklingsgrupp med representanter för deltagande enheter. Utvecklingsgruppens uppdrag är att bestämma vilka data som skall samlas in, vilka nyckeltal som ska tas fram samt hur data skall presenteras.

Vad gäller hjälpmedel och hjälpmedelsverksamhet tas statistik fram för verksamhetsområdena hjälpmedelscentraler, hörselvård, syncentraler och tolkcentraler. Följande landsting och regioner deltar:

Hjälpmedelscentraler - Dalarna, Gävleborg, Halland, Sörmland, Värmland, Västernorrland, Västmanland och Örebro.

Hörselvård - Blekinge, Dalarna, Gävleborg, Halland, Jämtland, Kronoberg, Sörmland, Uppsala, Värmland, Västernorrland, Västmanland och Örebro.

Syncentraler - Blekinge, Dalarna, Gotland, Gävleborg, Halland, Jämtland, Jönköping, Kronoberg, Stockholm, Sörmland, Uppsala, Värmland, Västmanland och Örebro.

Tolkcentraler - Samtliga landsting och regioner.

Data samlas in från verksamheterna i deltagande landsting och regioner baserat på gemensamt framtagna definitioner. Kvalitetssäkring av inrapporterade data sker dels genom sannolikhetsbaserade kontroller, dels genom deltagarnas granskningar av egna data. Nyckeltal tas fram för: aktiviteter, resurser, produktivitet, verksamhetspraxis, personal och utbildning samt kvalitet. Antalet nyckeltal varierar mellan olika områden.

Nyckeltalen och statistiken för hjälpmedelsområdena kommer att tas fram årligen och redovisas på länsnivå. För hörselvården kommer resultaten även att redovisas på enhetsnivå.

Resultaten för syn- respektive tolkcentraler kommer att vara färdiga under 2011. För hörselvård- och hjälpmedelscentralerna pågår utvecklingsarbete och någon publiceringstidpunkt är ännu inte fastställd. Resultat kommer att publiceras i rapportform och dessa är tillgängliga via www.nysam.com.

Swedish MedTech

Swedish Medtech är en branschorganisationen för medicinteknik och har bland annat medlemsföretag som tillverkar och/eller distribuerar hjälpmedel.

Utifrån medlemsföretagens uppgifter tar branschorganisationen fram kvartalsstatistik om försäljningen av hjälpmedel för grupperna: hem och hygien, gånghjälpmedel, manuella rullstolar, el-rullstolar, lyftar, dynor, madrasser, sängar samt övrigt.

Undersökningspopulationen är de medlemsföretag som säljer hjälpmedel inom dessa områden. Undersökningens variabler är:

- värdet av försäljningen av hjälpmedel
- antalet sålda hjälpmedel

Det statistiska måttet är förändringstal i procent mellan innevarande år och de närmaste föregående två åren. Resultaten redovisas både per kvartal och årsvis.

Tillförlitligheten i resultaten bedöms god. Samtliga företag undersöks varför urvalsfel inte kan förekomma. Bortfallsfel saknas helt eftersom samtliga företag i undersökningspopulationen lämnar svar. Vissa mätfel kan dock förekomma p.g.a att leveranser och försäljning inte alltid är i fas.

Mätfelen förekommer endast i de kvartalsvisa uppgifterna och storleken på dem bedöms vara små och endast marginellt påverka resultaten.

Antalet medlemsföretag som tillverkar, levererar och/eller säljer hjälpmedel utgör ca 80 – 90 procent av den totala branschen. I vilken utsträckning undersökningens resultat kan sägas representera även resterande företag är osäkert. Det finns dock inga kända faktorer som pekar på att försäljningen av de undersökta hjälpmedlen bland medlemsföretagen systematiskt avviker från försäljningen bland icke medlemmar.

Undersökningen har genomförts under många år och varit officiellt tillgängliga sedan 2008. Statistikens framställningstid är ca 2 månader. De senaste resultaten avser förändringar mellan 2008 och 2009 samt mellan första, andra och tredje kvartalen för 2008 och 2010.

För åtkomst till resultaten hänvisas till Swedish MedTechs sektorsgruppering HELP som enklast nås via Swedish MedTechs kansli.

HINFO

Hinfo är Sveriges största databas över hjälpmedel. Databasens syfte är att ge information till förskrivare och andra inom vården om olika hjälpmedel. Från databasen hämtar hjälpmedelsverksamheterna information om produkter-, artiklar och avtal som leverantörerna lägger in. Hinfo kan även användas av allmänheten.

Hinfo drivs gemensamt av leverantörer, verksamheten och HI. Från databasen skulle statistik om utvecklingen av antalet produkter fördelat på hjälpmedelsområde kunna tas fram.

SESAM

Majoriteten av landstingen registrerar uppgifter om den egna hjälpmedelsverksamheten i databaser som byggs upp med hjälp av datasystemet Sesam. Systemet ägs och administreras av företaget Amesto Solutions Logistics AB.

De landsting som använder Sesam kan själva ta ut statistik från systemet för samtliga processer som finns i den egna verksamheten. Det finns även möjligheter att ta fram statistik för att jämföra sig med motsvarande verksamheter i övriga landsting. Eftersom respektive landsting har sin egen databas kan dock definitionerna av de uppgifter som registreras i Sesam skilja sig åt mellan de olika användarna. Landstingen driver för närvarande ett projekt vars syfte är att enas om definitioner m.m. för att kunna göra ”bench-marking” mellan landsting.

Det är framförallt vid hjälpmedelscentralerna som Sesam används. Endast hjälpmedelscentralerna i Stockholm, Uppsala, Östergötland och Kalmar använder andra system. För övrig hjälpmedelsverksamhet är Sesam mindre vanligt förekommande. Bland hörcentralerna används Sesam i Skåne, Halland, Örebro och Jämtland och bland syncentralerna används det i Skåne, Halland, Västra Götaland, Dalarna, Örebro och Jämtland. Sesam används även av flertalet kommuner i Region Skåne, Värmlands- och Kronobergs län.

Det finns också möjligheter för Amesto Solutions att på beställning, av andra än landstingen, ta fram statistik som beskriver Sesam-användarnas hjälpmedelsverksamheter. En förutsättning för detta är dock att Sesam-användaren då ger sitt tillstånd.

Sammanfattning

HI fick ett uppdrag av SKL att under perioden 2008-2010 se över och förbättra statistiken om hjälpmedel och hjälpmedelsverksamhet. Statistiken beskrevs som splittrad på många händer och inte tillräcklig för att ge en fullständig bild av hjälpmedelsområdet. HI har under perioden sammanställt befintlig nationell statistik om hjälpmedel, samverkat med andra för att få fram ny statistik samt genomfört egna statistiska undersökningar.

Fortfarande vid uppdragets slut saknas mycket statistik för att hjälpmedelsområdet ska kunna beskrivas på ett tillfredsställande sätt. Arbetet som genomförts inom ramen för uppdraget har dock resulterat i ett viktigt underlag för ett fortsatt arbete om förbättrad statistik om hjälpmedel och hjälpmedelsverksamhet. Uppdraget har också lett till en ökad förståelse inom verksamheterna av det nationella behovet av statistik om hjälpmedel samt att detta behov kommer att finnas även framledes.

Den befintliga statistiken täcker inte hela behovet

En uppgift i SKL:s uppdrag var att sammanställa redan befintlig statistik om hjälpmedel. I en genomgång av den statistik som statliga myndigheter och brukarorganisationer tar fram, med kriterierna att statistiken skulle vara nationell och framtagen regelbundet, fann HI olika undersökningar med mer eller mindre koppling till hjälpmedel och hjälpmedelsverksamhet. Statistiken och uppgifter om dess kvalitet sammanställdes i rapporten ”Statistik om hjälpmedel – en översikt av nationella undersökningar”, best nr 09372-pdf. I rapporten beskrivs även de återkommande nationella statistiska undersökningar om hjälpmedel som HI själv genomför.

Tillgången på hjälpmedelsstatistik är betydligt mindre än det behov SKL beskriver i sitt uppdrag till HI. Produktionen av nationell hjälpmedelsstatistik är spridd på flera myndigheter och organisationer och inom dem på olika undersökningar. De flesta undersökningar har inte som huvudsakligt syfte att beskriva förhållanden kring hjälpmedelsverksamheten. Socialstyrelsen, med ansvar för hälso- och sjukvårdsstatistiken inom ramen för den officiella statistiken, mäter få uppgifter om hjälpmedel i sina undersökningar.

Mer hjälpmedelsstatistik genom samverkan med andra statistikproducenter

Ett sätt att utöka och förbättra statistiken om hjälpmedel har skett genom samverkan med andra statistikproducenter. Det handlar om att få med frågor om hjälpmedel i statistiska undersökningar som för övrigt omfattar människor med funktionsnedsättningar eller har anknytning till hjälpmedel och hjälpmedelsverksamhet på annat sätt.

Som exempel kan nämnas att HI försökt påverka att frågor om behov och tillgång på hjälpmedel finns med i andras undersökningar om levnadsförhållanden bland personer med funktionsnedsättningar. Arbetet med samverkan har skett genom att kontakter tagits med ansvariga för undersökningar och utredningar (se vidare avsnittet Samverkan med statistikproducenter). Kontakter har tagits med följande:

- *Socialstyrelsen: Undersökningen om levnadsförhållanden bland vuxna med funktionsnedsättningar 2009*

Resultatet blev att frågor om användning och behov av vissa hjälpmedel samt om man vet vart man ska vända sig för att få ett hjälpmedel ingick i undersökningen. Det är osäkert om undersökningen kommer att genomföras igen.

- *Socialstyrelsen: Modell för att mäta levnadsförhållanden bland personer med funktionsnedsättningar*

HI lämnade förslag på innehållet avseende variabler om hjälpmedel som borde finnas med i en eventuell framtida undersökning (se bilaga 4). Modellen, som underlag för en framtida undersökning, är ännu inte färdig.

- *Socialstyrelsen: Äldreguiden – öppna jämförelser av vård och omsorg om äldre*

HI har lämnat exempel på nya komponenter som skulle kunna vara med i guiden, bland annat om att rutiner bland äldreboendes personal att kontrollera att de hjälpmedel äldre har fungerar. Förslaget har inte lett till nytt innehåll i Äldreguiden (se bilaga 5).

- *Den statliga utredningen Fi 2007:12: 2008 års översyn av kommunal statistik. (SOU 2009:25)*

HI:s kontakt ledde till att en bilaga om behovet, tillgången och ansvaret för hjälpmedelsstatistik redovisas i betänkandet (se bilaga 6).

- *SCB: Översyn av Räkenskapssammandragen*

HI översände förslag på en verksamhetsindelning med ”finare” indelning av hjälpmedelsverksamhet, fler variabler och andra redovisningsgrupper jämfört med redovisningen i dåvarande RS (se bilaga 7). Förslaget ledde inte till någon förändring av uppgifterna om hjälpmedelsverksamheten.

- *Socialdepartementet: Strategi för utveckling av öppna jämförelser*

HI har i en workshop som anordnades av Socialdepartementet framfört synpunkter på att hjälpmedelsområdet bör finnas med som ett eget område i öppna jämförelser samt att det är viktigt att belysa hjälpmedel inom folkhälsoområdet. Resultaten av synpunkterna är ännu inte färdiga.

- *Socialdepartementet: Hjälpmedel i SESIM simuleringsmodell*

HI kommer i början av 2011 att diskutera hur man kan bygga in betydelsen av olika hjälpmedel i den simuleringsmodell som ligger till grund för Socialdepartementets beräkningar av framtida kostnader för vård och omsorg.

- *Folkhälsoinstitutet: Den nationella folkhälsoenkäten*

HI har i sin kontakt med Statens folkhälsoinstitut uttryckt behovet att frågor kring behov och tillgång på hjälpmedel finns med i undersökningen om den nationella folkhälsan. Folkhälsoinstitutet bedömer dock att antalet frågor i enkäten är så stort att man riskerar att öka bortfallet om antalet skulle öka ytterligare.

”Försvarare” av hjälpmedelsstatistik saknas

Att samverka med andra statistikproducenter är ett effektivt sätt att få fram mer statistik om hjälpmedel. Genom att få med frågor om hjälpmedel i redan befintliga undersökningar som vänder sig till populationer med olika anknytning till hjälpmedel och hjälpmedelsverksamhet och med innehåll som kopplar till området minskar uppgiftslämnarbördan jämfört med om frågorna skulle ställas i en separat undersökning.

En slutsats i denna del av HI:s arbete är att hjälpmedelsfrågor inte självklart finns med i de undersökningar där det vore lämpligt. Man kan fundera på orsakerna till detta. En förklaring kan vara att man av tradition inte har med frågor om hjälpmedel och hjälpmedelsverksamhet, en annan kan vara att man saknar kunskap om hjälpmedlens betydelse. Det kan också vara så att man som statistikproducent inte tycker sig ”äga” frågan. En liknande förklaring ges i utredningen Samordnad kommunstatistik för styrning och uppföljning, SOU 2009:25. I den beskrivs brister i statistiksystemet vara en möjlig orsak till en för liten tillgång på hjälpmedelsstatistik. Att ”väl belagda statistikbehov inte nått fram till statistikproduktionen kan vara att de inte haft någon ’försvarare’ inom statistiksystemet”, se vidare avsnittet Samverkan med statistikproducenter.

Ny nationell hjälpmedelsstatistik och underlag inför framtida undersökningar

Förutom att samverka med andra statistikproducenter om att ta fram mer hjälpmedelsstatistik har HI själv har genomfört statistiska undersökningar. Dessa vänder sig huvudsakligen till kommuner och landsting i syfte att mäta verksamheternas storlek och utveckling. Eftersom verksamheterna för de olika hjälpmedelsområdena skiljer sig åt både i regelverk och organisatoriskt planerades att separata undersökningar skulle genomföras för varje hjälpmedelsområde.

På hörsel- respektive synområdet har HI sedan tidigare tagit fram statistik om hjälpmedel. På förflytnings, kognitions- respektive ortopediområdet har statistik tagits fram för första gången på många år.

En annan typ av undersökning som HI genomfört är den om förändringar i regelverk och policy. HI har dessutom gjort ett försök att mäta försäljningen av hjälpmedel inom privat sektor. På inkontinensområdet har inte någon undersökning påbörjats, men området är omfattande och behov av nationell statistik finns. Följande undersökningar har genomförts:

- Enkätundersökning om inköpskostnader och förskrivningar av rollatorer, rullstolar och vissa kognitiva hjälpmedel för åren 2006, 2007 och 2008.
- Enkätundersökning om kostnader för ortopedteknisk verksamhet, antalet personer som levererats ortopedtekniska hjälpmedel samt antalet levererade ortopedtekniska hjälpmedel under 2009.
- Enkätundersökning om kostnader och antalet förskrivna hörapparater.
- Enkätundersökning om bland annat behoven och förskrivningar av kognitiva hjälpmedel under 2009.
- Enkätundersökningar om förändringar i regelverk och policy samt avgifter inom hjälpmedelsverksamheten för åren 2005- 2008.
- Registerundersökning om hjälpmedelsförsäljning inom privat marknad för åren 2005, 2007, 2009 och första halvåret 2010.
- Kartläggning och beräkning av avgifter för hörapparater i SKL:s harmoniseringsarbete.

Resultatet av de genomförda undersökningarna är blandat. I några av undersökningarna har statistik med god kvalitet kunnat tas fram, i andra har kvaliteten varit så låg att ingen statistik kunnat redovisas. Undersökningarna med dåliga resultat har i huvudsak berott på att man inte kunnat lämna svar på de frågor som ställts och av intresset av att medverka varit svagt.

Genom att dokumentera orsakerna till dessa svarsbortfall har HI tagit fram underlag som kan vara till nytta vid ett eventuellt fortsatt arbete med att utveckla hjälpmedelsstatistik.

I uppdraget från SKL angavs att statistiken är särskilt viktig för att få underlag till öppna jämförelser av hjälpmedelsverksamheten mellan kommuner respektive landsting. I de undersökningar som HI genomfört för första gången är resultaten dock mycket osäkra. Dessa undersökningar är att betrakta som pilotundersökningar och behöver utvecklas för att hålla som underlag till öppna jämförelser.

Egna undersökningar kräver ekonomiska resurser, kunskap och mandat

Arbetet med att genomföra egna undersökningar är den del av arbetet som varit mest tidskrävande men ändå gett minst resultat i form av statistik. Anledningarna är många. Urvalsramar och information om vilka data uppgiftslämnare kan ta fram saknas. Uppgiftslämnare har tidsbrist, har inte kunnat eller velat delta i undersökningarna. En viktig slutsats av detta är att problemen måste lösas och att undersökningarna behöver ”köras igenom” ett par år innan resultaten ger tillräcklig kvalitet. Dessutom behöver den som producerar statistiken mandat för att få in jämförbara uppgifter för nationell statistik.

Trots att HI genomfört undersökningarna i samråd med och på uppdrag av SKL finns en skepsis bland såväl landsting och kommuner att delta och lämna svar. Denna misstro handlar till stora delar om en oro för att statistiken inte håller en tillräckligt hög kvalitet – särskilt om resultaten ska jämföras läns- eller kommunvis.

Arbetet med egna undersökningar har dock varit värdefulla i och med det underlag om vilka problemen att få fram statistik med god kvalitet som dokumenterats. Detta underlag är en god grund för en fortsättning av det påbörjade arbetet.

Avstämning av uppdraget – behovet av hjälpmedelsstatistik fortfarande större än tillgången

I SKL:s uppdrag till HI beskrivs behoven av statistik om hjälpmedel och hjälpmedelsstatistik. HI kunde konstatera, genom att i början av uppdragsperioden undersöka vilken statistik som då fanns, att tillgången var betydligt mindre än behovet. Att HI genom att ta fram ny statistik skulle klara av att täcka dessa behov inom perioden för uppdraget 2008 – 2010 har inte varit möjligt och inte heller avsikten. SKL anger i uppdraget att medlen ges för att HI ska få ökade möjligheter att ta fram mer hjälpmedelsstatistik. HI har tolkat uppdragets innehåll om behovet av hjälpmedelsstatistik vara ett långsiktigt mål att jobba emot.

HI har således inte kunnat ta fram all den statistik som krävts för att tillgodose behoven enligt uppdraget. Däremot anser HI att med sitt arbete ha uppfyllt förväntningarna av vad som varit rimligt att genomföra under uppdragets period. Resultatet av att sammanställa befintlig statistik, påbörja statistikinsamlingar och verka för att hjälpmedelsstatistik ska uppmärksammas i undersökningar som andra statistikproducenter gör, utgör ett användbart underlag och är en bra början i ett eventuellt fortsatt förbättringsarbete på området. HI anser att de behov av hjälpmedelsstatistik som anges i uppdraget fortfarande är relevanta, men att man kan behöva göra prioriteringar bland dem.

HI:s fortsatta arbete

En slutsats av HI:s resultat är att mycket arbete återstår för att behovet av hjälpmedelsstatistik ska tillgodoses. Behovet av statistik finns bland många - stat, landsting, kommuner, forskare och privata företag. Det är dock oklart vem som tar ansvar för att statistiken finns. Nedan anges vilka insatser HI nu planerar att göra som en naturlig del i rollen som kunskapsinstitut.

- 1) Uppdatera sammanställningen av befintlig hjälpmedelsstatistik. Som kunskapsinstitut är det viktigt att känna till vilka nationella och återkommande undersökningar som genomförs på området.
- 2) Fortsätta arbetet med att samverka med andra statistikproducenter i syfte att få fram mer och bättre hjälpmedelsstatistik. HI har specifik kunskap om hjälpmedelsverksamheten och dess intressenter samt om behovet av hjälpmedelsstatistik. HI skulle även kunna spela rollen som ”försvarare” av hjälpmedelsstatistik men har dock inte ansvar eller resurser för att ta fram allt som skulle behövas (se vidare sidan samverkan med andra detta kapitel).

Konkreta uppgifter kan vara att:

- undersöka behovet och möjligheten att få med hjälpmedel i relevanta nationella kvalitetsregister
- medverka i en ev. uppbyggnad av ett hjälpmedelsregister
- bevaka hjälpmedelsfrågor i den preliminära undersökningen av levnadsförhållanden bland personer med funktionsnedsättningar
- påverka statistiken kring arbetshjälpmedel
- påverka statistik om hjälpmedel i skolan
- bevaka att den hjälpmedelsstatistik som tas fram även omfattar barn

En viktig fråga i sammanhanget är vilken roll Socialstyrelsen som ansvarig myndighet för statistik på hälso- och sjukvårdsområdet har vad gäller att ta fram nationell statistik om hjälpmedel.

- 3) Ta fram nationell statistik om kostnader och förskrivningar av hörapparater samt om förändringar i regelverk respektive avgiftsuttag i landsting och kommuner.
- 4) Undersöka möjligheten att direkt ur de IT-system som landstingen använder få fram uppgifter om bland annat förskrivningar och kostnader.
- 5) Ta fram mått som skulle kunna användas i öppna jämförelser av hjälpmedel och hjälpmedelsverksamhet mellan landsting/regioner/kommuner.

Därutöver kommer statistiska undersökningar i form av ”djupdykningar” att genomföras.

SKL:s statistikuppdrag till Hjälpmedelsinstitutet

Slutrapport

I denna rapport redovisas resultat av ett uppdrag som Hjälpmedelsinstitutet (HI) genomfört åt Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) om att se över och förbättra statistiken om hjälpmedel. SKL har anslagit särskilda medel till HI under åren 2008-2010 för att öka HI:s möjligheter att ta fram statistik inom området. Uppdraget avslutades våren 2011.

Hjälpmedelsinstitutet är ett nationellt kunskapscentrum inom området hjälpmedel och tillgänglighet för människor med funktionsnedsättning.

Hjälpmedelsinstitutet arbetar för full delaktighet och jämlikhet genom att medverka till bra och säkra hjälpmedel, en effektiv hjälpmedelsverksamhet och ett tillgängligt samhälle.

Hjälpmedelsinstitutets verksamhet omfattar provning och stöd vid upphandling av hjälpmedel, forskning och utveckling, utredningsverksamhet, utbildning och kompetensutveckling, internationell verksamhet samt information och kommunikation.

Hjälpmedelsinstitutets huvudmän är staten och Sveriges Kommuner och Landsting.

Hjälpmedelsinstitutet

Box 2047, 174 02 Sundbyberg

Tfn 08-620 17 00

Fax 08-739 21 52

Texttn 08-759 66 30

E-post registrator@hi.se

Webbplats www.hi.se

Artikelnummer

11350-pdf